

## ASPECTE ALE VIETII CULTURAL-ARTISTICE IN VREMEA DOMNIEI LUI MIRCEA CIORANUL (1545—1554 ; 1558—1559)

de AURORA DON

Efortul istoriografiei noastre din ultimele decenii de a înnoi și îmbogăți cunoașterea procesului de dezvoltare a societății românești în diferite perioade istorice a fost orientat, precum se știe, spre o largă problematică, cuprinzând mai cu seamă aspecte de istorie economică și socială. O atenție mai mică a fost acordată problemelor de istorie a culturii, în special celor medievale, fapt care a influențat asupra cunoașterii mai aprofundate a societății noastre sub aspectul dezvoltării ei cultural-artistice. Așa se face că multe aspecte interesante din istoria artei și culturii românești au rămas necunoscute și continuă să rămână necunoscute atita vreme cit nu se întreprinde o cercetare detaliată asupra lor, în vederea valorificării sub raport științific, a mărturiilor existente în această privință.

Epoca lui Mircea Ciobanul oferă un asemenea exemplu. Dacă sub raport social și politic personalitatea acestui voievod român a fost pusă în evidență cu suficientă intensitate, sub raport cultural ea a fost trecută cu vederea (cu unele excepții), în ciuda unor mărturii grăitoare care vin să sublinieze și sub acest aspect prezența unor elemente de civilizație cultural-artistică în cadrul societății din Țara Românească de la mijlocul sec. al XVI-lea.

Dat fiind că pînă acum nu s-a alcătuit un studiu referitor la dezvoltarea cultural-artistică a Țării Românești în această epocă, socotim necesar să prezentăm în cele ce urmează unele date elocvente pentru înțelegerea mai completă a vieții culturale a societății românești în cadrul căreia s-a dezvoltat personalitatea domnului român. Ținem să precizăm că am extins noțiunea de cultură și la alte domenii de activitate a căror practicare a presupus însușirea unor bogate elemente de cultură, artă și știință.

Mircea Ciobanul venise la tronul Țării Românești (1545) la puțin timp după un eveniment deosebit de important pentru istoria culturală a țării: redeschiderea în 1545 a tipografiei din Tirgovişte. Sirbul Dimitrie Liubavici, ajutat de ucenicii săi, tipărește la Minăstirea Dealul mai multe cărți slavone pentru Țara Românească. Prima carte este un Molitvenic<sup>1</sup>, care cuprindea în anexe și prima pravilă slavonă tipărită, intitulată *Pravila sfinților apostoli* denumire ce se dădea Nomocanonului bizantin.

---

<sup>1</sup> I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografie românească veche. 1506—1830*, tom. I, București, 1903, nr. 6.

Faptul că se trece la tipărirea pravilelor în care sînt cuprinse „toate poruncile pentru preoți și pentru oamenii mireni“<sup>2</sup> arată nevoia folosirii acestora în justiție, fapt confirmat de hrisovul lui Mircea Ciobanul din 1547, în care în urma unei judecăți se spunea: „am judecat după *pravilă* și după obicei“<sup>3</sup>. Tipărirea pravilelor atestă și cunoașterea științei de carte de un număr destul de mare de oameni.

În 1547 Dimitrie Liubavici imprimă *Apostolul* slavonesc<sup>4</sup>, ajutat de ucenicii săi Oprea și Petru. Această carte a fost executată și pentru domnul Moldovei, Iliș al II-lea Rareș<sup>5</sup>. Exemplarul tipărit pentru Mircea Ciobanul are pe frontispiciu stema Țării Românești și inscripția: „În Christos Domnul bine credinciosul și de Dumnezeu păzitul, însuși stăpînitor al Țării Românești Io Mircea Voievod și Domn“<sup>6</sup>. Celălalt exemplar are stema Moldovei la mijloc și inscripția corespunzătoare pe margini. Cărțile au fost terminate la 18 martie 1547.

Anul 1557 marchează începutul activității tipografice a diaconului Coresi, cel care plecînd în Transilvania va contribui la răspîndirea cărții slavone și românești pe meleagurile ardelen. Iscusitul meșter va tipări, la Tîrgoviște, *Triod-Penticostarul* slavon<sup>7</sup>, carte ce se va termina de imprimat în anul 1558, după cum o spune meșterul: „Eu robul întru Christos, diaconul Coresi, m-am muncit întru aceasta și am scris această carte și cu 10 ucenici ai mei, în anul 7066 (1558). S-a început această carte în luna iulie 8 zile și s-a săvîrșit de asemeni în luna iulie a 30-a zi, în cetatea de scaun Tîrgoviște“<sup>8</sup>.

Redeschiderea tipografiei de la Tîrgoviște la mijlocul sec. al XVI-lea are o mare importanță pentru răspîndirea cărții tipărite în limba slavonă și apoi în limba română, într-o vreme cînd raritatea lor le făcea să se vîndă la prețuri destul de ridicate, așa cum se vede și din hrisovul din 3 septembrie 1559 ce amintește de cumpărarea unei proprietăți „cu două cărți, prețul acelor cărți 17 ducați“<sup>9</sup> (galbeni). S-a văzut că la Tîrgoviște se imprimau cărți pentru Moldova, iar diaconul Coresi la Brașov este cel de al doilea tipăritor de cărți în limba română<sup>10</sup>, în Transilvania. Importanța tipografiei de la Tîrgoviște este deosebită și prin aceea că atît Dimitrie Liubavici, cît și Coresi lucrau ajutați de ucenici — mînăstirea Dealul fiind în acest fel o adevărată școală unde se învăța meșteșugul tipăririi cărților.

Din Brașov se aducea prețioasa hîrtie fabricată în moara deschisă în oraș, în 1545, de către Hans Frue, hîrtie folosită de tipografia tîrgovișteană, dar și de cancelaria domnească<sup>11</sup>. În apropiere de București, la mînăstirea Plumbuita, ctitorie a lui Petru cel Tînăr, a început să funcționeze spre sfîrșitul secolului prima tipografie bucureșteană, al cărei meșter era ieromonahul Lavrentie<sup>12</sup>.

<sup>2</sup> P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 112.

<sup>3</sup> D.I.R., B, veac. XVI, vol. II, p. 367.

<sup>4</sup> I. Bianu și N. Hodoș, op. cit., nr. 7 și nr. 8.

<sup>5</sup> L. Demény, *Tipăriturile tîrgoviștene din sec. XVI-lea în bibliotecile și muzeele din Moscova și Leningrad*, în „*Studia Valahica*“, Tîrgoviște, 1972, p. 156—157.

<sup>6</sup> I. Bianu și N. Hodoș, op. cit., nr. 7.

<sup>7</sup> *Ibidem*, nr. 9.

<sup>8</sup> Pr. dr. C. Nițescu, *Mînăstirea Dealu*, în „*Glasul bisericii*“, XX, nr. 7—8, 1961, p. 670—696.

<sup>9</sup> D.I.R., B, veac XVI, vol. III, nr. 123, p. 105.

<sup>10</sup> Filip Moldoveanu tipărise la Sibiu în 1544 *Catehismul românesc*, iar în 1551—1553 *Evangheliarul slavo-român*. Cf. E. Petrovici și L. Demény, *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu*, 1551—1553, Ed. Acad. R.S.R., București, 1971, „*Studiu introductiv*“.

<sup>11</sup> *Ibidem*, p. 62 și 67.

<sup>12</sup> L. Demény, *Tipărița bucureșteană în sec. XVI-lea*, în „*Studii*“, nr. 2, XXV, 1972.

În 1552 se tipărește la Belgrad, de către meșterul ieromonah Mardarie de la minăstirea Mîrșka<sup>13</sup>, un *Tetraevanghel* pe care se găsește imprimată stema Țării Românești și al cărui cuprins este reproducerea celui tipărit în 1512 de Macarie la Tîrgoviște. În anul 1562, același meșter Mardarie reimprimă *Tetraevangheliarul*, dar fără stema Țării Românești. Fiind închisă tipografia de la minăstirea Dealul se pune întrebarea dacă nu cumva nevoia de cărți l-a făcut pe Mircea Ciobanul să-i comande lui Mardarie tomurile dorite.

A doua jumătate a sec. al XVI-lea marchează ofensiva mării boierimi asupra puterii centrale, moment surprins de scrierile istoriografice. *Letopiseșul Cantacuzinesc sau Istoria Țării Românești* (1290—1690) ni se păstrează sub forma unei compilații de cronici de la sfîrșitul sec. al XVII-lea. Analiza textului a scos la iveală faptul că pentru sec. al XVI-lea autorii compilației au folosit anele slavo-nești care descriu domniile din acest secol, la care s-a adăugat ca sursă de inspirație *Viața patriarhului Nifon* scrisă în grecește de Gavriil Protul în vremea lui Neagoe Basarab<sup>14</sup>. Partea care se referă la a doua jumătate a sec. al XVI-lea, și care cuprinde perioada anilor 1545—1593, este cronica de opoziție a boierilor ce încearcă cucerirea unui rol preponderent în conducerea statului. Asistăm așadar la apariția unui nou gen de cronici, avînd o formă literară, cu cugetări asupra oamenilor și evenimentelor, anunțînd apariția cronicii lui Mihai Viteazul, scrisă de Teodosie Rudeanu în limba română.

În categoria izvoarelor străine care amintesc despre cultura Țării Românești de la mijlocul secolului al XVI-lea se înscrie și opera hagiografă bulgară „Viața Sf. Nicolae cel Nou din Ianina”<sup>15</sup>. Lucrarea aparținînd marelui lampadar al bisericii „Sveti Crai” din Sofia, pe numele său Matei Grămăticul, a fost găsită de către profesorul Polichron Sîrcu în biblioteca bisericii și a fost publicată în anul 1901 de către Academia Rusă de Știință. Manuscrisul datează din anul 1555, cînd autorul s-a refugiat în Țara Românească la curtea lui Mircea Ciobanul, unde a rămas mai multă vreme. Matei Grămăticul a fost astfel martor la viața ce se desfășura la curtea domnitorului. Deși este scrisă de pe poziții subiective, cronica dă informații interesante mai ales referitoare la compoziția tezaurului domnesc. Astfel aflăm că Radu Paisie cînd a părăsit țara în 1545 a luat cu sine „toate marile tezaure, cele rămase de la domnii cei vechi”<sup>16</sup> și că era format din „mult aur și mulțime de odoare bisericești de mare preț”<sup>17</sup>, Mircea Ciobanul găsind visteria goală la data urcării sale pe tron. Tezaurul a fost însă refăcut prin arendarea vămilor, ridicarea dărilor etc., dar și prin confiscarea odăjdiilor bisericești<sup>18</sup>, astfel încît la moartea sa, 21 septembrie 1559, Mircea lăsa fiului său o imensă avere: o jumătate de milion de galbeni, iar doamna Chiajna mai avea ascunși alți 210 000 ducați de aur<sup>19</sup>.

Despre întîmplările de la curtea din București, după moartea lui Mircea Ciobanul, avem știri și dintr-un poem în limba greacă, datorat lui Gheorghe

<sup>13</sup> P. P. Panaitescu, op. cit., p. 334.

<sup>14</sup> C. Gracescu și D. Simonescu, *Istoria Țării Românești (1290—1690) sau Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. critică, București, 1960, prefața.

<sup>15</sup> Șt. Ciobanu, *Informations sur la Valachie au XVI-e siècle dans une oeuvre hagiographique bulgare*, în „Balcania”, 1, VII, 1944, p. 121 și următoarele.

<sup>16</sup> P. P. Panaitescu, *Tezaurul domnesc. Contribuție la studiul finanțelor feudale în Țara Românească și Moldova*, în „Studii”, nr. 1, XIV, 1961, p. 58.

<sup>17</sup> *Ibidem*, p. 72.

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 63 și 72.

<sup>19</sup> *Ibidem*, p. 72.

etolianul<sup>20</sup>. Se pare că palatul domnesc era locul unde se țeseau tot felul de intrigi, și ca urmare a păstrării de către doamna Chiajna a grecilor aduși în țară de soțul ei, a fost învinuită că ar fi întreținut legături intime cu unul dintre ei. Același poem relatează și despre soarta nefericită a tânărului Petru mazilit de turci la Alep, unde și-a găsit și moartea. Piatra de mormint a fost găsită de către N. Iorga, care i-a descifrat și inscripția<sup>21</sup>

Prima jumătate a secolului al XVI-lea marchează începutul afirmării limbii poporului în literatura scrisă. Deși actele de cancelarie, cronicile, pravilele, cărțile bisericești continuă în mare parte să fie scrise în slavonește, apar și se răspîndesc tot mai mult, în a doua jumătate a veacului, actele private scrise în românește, cronicile, traducerile de pravile, precum și cărțile tipărite de predecesorii lui Coresi și de el însuși în Transilvania.

Din 1521 datează primul document scris în limba română, scrisoarea negustorului Neașu Lupa, din Cîmpulung, către Johannes Benkner, judele Brașovului, iar pe un hrisov din 23 ianuarie 1548, dat de Mircea Ciobanul, există o însemnare în limba română în legătură cu obiectul actului<sup>22</sup>. Fraza de 15 cuvinte reprezintă un adaos la hrisov, deci un text care să servească la viitoarea redactare juridică a actului.

Afirmarea limbii române în toate domeniile culturii scrise (mai ales în ultimul sfert al veacului) s-a făcut și datorită faptului că accesul la cunoașterea scrisului și cititului este permis unui număr mai mare de oameni. Are nevoie de această cunoaștere în mod deosebit pătura orășenească: meșteșugarii și mai ales negustorii. Pentru operațiile de schimb, pentru înscrierea înțelegerilor comerciale aceștia trebuiau să știe să citească, să socotească, să scrie. Documentele menționează numărul mare al orășenilor, în special neguțători, cunoscători de carte în sec. al XVI-lea<sup>23</sup>. Din studiul lor se poate constata numărul mare de dieci, grămăticii și scriitorii existenți. Astfel din totalul de 497<sup>24</sup> de scriitori de documente cunoscute din perioada veacului amintit, în răstimpul 1545—1559 am întâlnit un număr de 68, comparativ cu 46 în perioada 1535—1545<sup>25</sup>.

S-a presupus că existau școli în care se învăța scrisul și cititul, atestate documentar, unele dintre ele funcționând la sate<sup>26</sup>. Așa sînt școala din București, de la minăstirea Sf. Gheorghe-Vechi, cea de la Curtea de Argeș sau de la Tirgșor. Dat fiind faptul că biserica domnească din Cîmpulung îi are drept ctitori pe doamna Chiajna și Petru cel Tânăr, este posibil ca școala de aici să fi fost înființată tot de ei<sup>27</sup>.

Pentru existența școlilor la sate, o indicație în acest sens a fost considerat faptul că scriitorii de documente își arată locul de baștină; din perioada anilor 1545—1559 menționăm pe cîțiva: Badea fiul popii din Lipărești pe Ialomîța, Vilcul

<sup>20</sup> N. Iorga, *Bizanț după Bizanț*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1972, p. 92—93. Poemul a fost editat de N. Bănescu, *Un poem en grec vulgaire relatif à Pierre le Boiteux de Valachie*, Bucarest, 1912.

<sup>21</sup> N. Iorga, în „Revista istorică”, X, 1924, p. 30—31.

<sup>22</sup> P. P. Panaltescu, *Inceputurile și biruința scrisului în limba română*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1965, p. 116—117.

<sup>23</sup> R. Manolescu, *Aspecte din istoria comerțului bucureștean în sec. al XVI-lea*, în „Studii”, nr. 5, XII, 1959; R. Manolescu, *Contribution à l'histoire de la formation de la culture médiévale urbaine en Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 3, 1969.

<sup>24</sup> Gh. Pirnuță, *Istoria învățămîntului și gîndirea pedagogică din Țara Românească, sec. XVII—XIX*, Ed. Didactică și pedagogică, București, 1971, p. 20.

<sup>25</sup> D.I.R., B., veac XVI, vol. II—M.

<sup>26</sup> Gh. Pirnuță, *op. cit.*, p. 25—36.

<sup>27</sup> *Ibidem*, p. 28—29.

din Pogonești diac, Țalapi de la Izvor, Drăgulin grămătic din Proroci, Stan scriitor, fiul lui Micola din Negoești<sup>28</sup>, Mircea din Miroș, Vilcul din Dărmănești, Bratul din Onțești, Albul diac din Miroș<sup>29</sup> etc. Este posibil ca asemenea „școli” să fi existat în unele sate mai dezvoltate economic, dar ele nu erau sistematic organizate, ci mai degrabă niște forme prezumtive de învățare a scris-cititului.

Evident că în școlile de la orașe însușirea cunoașterii de carte se făcea în slavonă, care era încă limba oficială, limba greacă, dar și limba română vorbită de popor, mai bine cunoscută de acești elevi ce proveneau din rîndurile lui. Din relatările lui Pierre Lescaopier aflăm că existau și unii oameni cunoscători ai limbii latine: pentru el însuși găsindu-se un tâlmaci de limbă latină<sup>30</sup>. Același autor ne informează că „locuitorii acestei țări se socotesc drept urmași adevărați ai romanilor și-și numesc limba lor — românească —; limba lor este pe jumătate italiană și pe jumătate latină, amestecată cu grecească”<sup>31</sup>. Școlile scoteau deci un număr apreciabil de oameni învățați, cunoscători ai unor limbi ce le permiteau accesul la scrierile mai vechi. Multe din manuscrisele antice se găseau în sec. al XVI-lea adunate în minăstirile din Țara Românească. În sprijinul acestei afirmații relatăm următorul fapt: în 1569 se tipărea la Basel de către Michael Neander opera lui Nilos din Ankira, autor bizantin din secolele IV—V. În prefață, tipograful arată că manuscrisul lui Nilos i-a fost adus de către Johannes Honterus, care îi găsise în biblioteca unei minăstiri din Valahia între anii 1535—1549, cînd călătorise în țările române pentru cercetarea bibliotecilor ce existau acolo<sup>32</sup>. În acest fel, Țara Românească își aduce contribuția sa la editarea unor texte grecești rare, de mare preț în acele vremuri și care reprezentau țelul căutării umanistilor occidentali. Putem presupune existența a numeroase biblioteci pe lîngă minăstirile din Muntenia al căror fond era cercetat de învățați; manuscrisele odată tipărite s-au păstrat în acest fel. Dintr-una din aceste biblioteci trebuie să fi luat Mircea Ciobanul scrierea religioasă grecească, o evanghelie din sec. al XI-lea, pe care au ferecat-o poate meșterii transilvăneni și pe care a dăruit-o apoi minăstirii Dionisiu de la Muntele Athos<sup>33</sup>. Pe una din scoarțe este săpat chipul său și al doamnei Chiajna, al celor doi copii Petru și Stana, precum și scena nașterii sf. Ioan Botezătorul (hramul minăstirii Dionisiu).

În fresca minăstirii Snagov, Mircea Ciobanul, doamna Chiajna și feciorii lor apar încoronați cu coroane de aur, îmbrăcați în caftane cu gulere răsucite de aur sau tafta.

Din diferite surse aflăm că și boierii poartă haine din stofe scumpe, împodobite cu bijuterii prețioase<sup>34</sup>. Pe o ferecătură a unei cărți păstrată în Muzeul din Șchei (Brașov), apar gătite cu pălării cu boruri largi, de proveniență apuseană, Neacșa și Stana, soțiile lui Dragomir și Tudor din Orboiești<sup>35</sup>, boieri ce pribegiseră în Transilvania în timpul domniei lui Mircea Ciobanul și care dăruiseră această carte bisericii din Șchei.

<sup>28</sup> D.I.R., B, veac XVI, vol. II, nr. 331, 343, 350, 382, 397.

<sup>29</sup> *Ibidem*, vol. III, nr. 9, 12, 17, 45.

<sup>30</sup> Colectiv, *Călători străini despre țările române*, vol. II, Ed. Științifică, București, 1970, p. 426—427.

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 429.

<sup>32</sup> D. Simonescu, Corina Nicolescu, *Cultura medievală*, în „*Studii*”, XV, nr. 6, 1962, p. 1515.

<sup>33</sup> M. Beza, *Urme românești în Orientul Ortodox*, București, 1935, p. 48, 50, 54, 58; Pr. dr. T. Bodogae, *Ajutoarele românești la minăstirile din Sf. Munte Athos*, Sibiu, 1940, p. 165; N. Iorga, *Bizanț după Bizanț*, Ed. Encicl. Rom., București, 1972, p. 131.

<sup>34</sup> Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, vol. I, Ed. Meridiane, București, 1971, p. 197.

<sup>35</sup> N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, sec. XIV—XVII, Ed. Encicl. Rom., București, 1971, p. 54.

Frumoasele stofe de lână, mătăsurile și brocarturile folosite de boieri pentru îmbrăcăminte erau aduse prin intermediul neguțătorilor din Transilvania și chiar mai de departe, aceștia având scutiri de vamă pentru mărfurile destinate curții domnești<sup>36</sup>.

În timpul domniei lui Petru cel Tânăr, în anul 1565, o jupiniță dăruiește mînăstirii Snagov „o podoabă de cap femeiască ce se cheamă mesal, adică de pînză de canavăț cu fluturi de aur și cu mărgăritare”<sup>37</sup>. Aurul, extras din mine sau din aluviunile râurilor<sup>38</sup>, este folosit de mîngănari (giuvaergii ce confecționau salbe de mărgăritar), la bijuterii<sup>39</sup>, cit și spre tezaurizare. Existau zăcăminte de chihlimbar galben și negru<sup>40</sup>, folosit și el la lucrarea bijuteriilor. În București existau și zugravii<sup>41</sup>, și poate unul dintre ei să fi zugrăvit portretul în ulei al frumoasei domnițe Dobra, fiica lui Mircea Ciobanul, portret ce a fost trimis împreună cu un inel cu briliant lui Despot, domnul Moldovei, care o pețise<sup>42</sup>.

Din acest veac datează și primul nume cunoscut al unui pictor de icoane din Țara Românească. Este vorba de Andrei Zugravul, așa cum s-a iscălit pe una din cele două icoane împărătești ce se găsesc în biserica Stănești (Drăgășani). În partea inferioară a icoanei reprezentîndu-l pe Isus Pantocrator se citește leatul 7066 (1558—1559), iar pe cea reprezentînd-o pe Maica Domnului, inscripția „Har Adrăiu Zografos”<sup>43</sup>.

Din Brașov și Sibiu se duceau pentru Mircea Ciobanul și doamna Chiajna cupe aurite, argintărie, ceasornice, ape parfumate etc.<sup>44</sup> și tot de la Sibiu a fost trimisă de la „maistori” pe la Tălmăciu, de-a lungul Oltului în Țara Românească întii, „lapis unus marmoreus ad sepulchrum Petri Wayvode”<sup>45</sup> (piatra de mormint a lui Petru Rareș, tatăl doamnei Chiajna).

În afară de preocuparea pentru lucrurile fine de artă, lucrate din aur și argint, pe care le-am enumerat și la care adăugăm și ferecătura pe care se găsesc gravate chipurile lui Mircea Ciobanul și al doamnei Chiajna (expusă în Muzeul de Istorie al R.S.R., secția feudală<sup>46</sup>), există preocupări care necesitau cunoașterea matematicii în general și a geometriei în special. Ne îndreptățeste să afirmăm acestea știrea despre tăierea drumurilor sau trasarea hotărniciei între raiale. Astfel sub Mircea Ciobanul are loc stabilirea hotarului raialei Brăila, iar „drumul banului”, denumire păstrată în topografia locală, pare să-l aibă drept supraveghetor pe marele ban al Craiovei, Teodosie<sup>47</sup>, întilnit în documente în 1546<sup>48</sup>.

<sup>36</sup> R. Manolescu, *Aspecte din istoria comerțului bucureștean*, în „Studii”, XII, nr. 5, 1959, p. 54.

<sup>37</sup> N. Șerbănescu, *Istoricul Mănăstirii Snagov*, București, 1944, p. 49—49.

<sup>38</sup> N. Maghiar și Șt. Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, Ed. Științifică, București, 1970, p. 28.

<sup>39</sup> Colectiv, *Istoria orașului București*, Vol. I, București, 1965, p. 93.

<sup>40</sup> N. Maghiar și Șt. Olteanu, *op. cit.*, p. 130.

<sup>41</sup> Colectiv, *Istoria orașului București*, București, 1965, p. 93.

<sup>42</sup> C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, Ed. Junimea, Iași, 1971, vol. I., p. 76

<sup>43</sup> Șt. Andreescu, *Un pictor necunoscut din veacul al XVI-lea : Andrei Zugravul*, în „Mitropolia Olteniei”, XXIII, nr. 3—4, 1971, p. 256—257.

<sup>44</sup> E. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, extrase din socotelile Brașovului și Sibiului, p. 783 și urm., p. 843 și urm.

<sup>45</sup> *Ibidem*, p. 861.

<sup>46</sup> Nr. inv. III/1754, 8844.

<sup>47</sup> Ion Radu Mircea, *Țara Românească și închinarea raialei Brăila*, în „Balcania”, an. III, vol. IV, (1941), p. 466.

<sup>48</sup> N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 97.

Prin firmanul din 1546 (953 H)<sup>40</sup> sultanul Suleiman Magnificul poruncește lui Mircea Ciobanul să furnizeze diverse materiale, în special cherestea, pentru repararea cetății Brăilei. Este de presupus că lucrarea era efectuată de meșterii din Țara Românească. Tot din firmele sultanilor ne-au parvenit informații referitoare la obligațiile domnilor români de a construi corăbii pentru flota turcă din Marea Neagră, pentru care trebuiau să dea și văslașii necesari, recrutați din rîndul populației<sup>50</sup>. Unele dintre aceste firme datează din vremea domniei lui Mircea Ciobanul.

Alături de meșteșugarii de artă se găseau în București și cei din branșa sanitară, bărbieri, „doctori”. „Doctorul Gheorghe” este însărcinat și cu treburi politice, fiind trimis la Brașov din porunca lui Mircea Ciobanul cu diferite misiuni<sup>51</sup>. Printre bărbieri existau mulți știutori de carte, iar unii dintre ei, cum era Gligore Bucureșteanul<sup>52</sup>, aveau manuscrise și cărți sau făceau negustorie cu orașele din Transilvania, ca Ioan Bărbierul din Tîrgoviște<sup>53</sup>.

Un domeniu important al culturii îl constituie arhitectura. Monumentele arhitectonice, după funcția avută în epoca medievală, se împart în : militare, civile și religioase. Putem spune în general despre arhitectura din deceniile de mijloc ale sec. al XVI-lea că a înregistrat, datorită condițiilor interne și externe, o închețineală în evoluția sa, aceasta făcîndu-se simțită în natura materialelor folosite în construcție și nu în numărul edificiilor, care este chiar apreciabil.

Arhitectura militară și civilă a cunoscut și ea o continuă dezvoltare, fiind legată de construcțiile domnești, de cele ale feudalilor sau tîrgoveților.

Orășenimea capătă o pondere tot mai mare în viața economică și administrativă a țării datorită faptului că orașele medievale se ridică tot mai mult, devenind centrele în care se desfășoară activitatea negustorească și meșteșugărească. Documentele ne dau posibilitatea să stabilim ridicarea unor așezări rurale, în care, în urma constituirii unei piețe statornice, „bazar”, „apar unele elemente care indică forme mature de viață orășenească”<sup>54</sup>. Piața orașului devine astfel centrul vieții comerciale, aici venind producătorii din regiunile înconjurătoare și chiar și din altele mai îndepărtate. Importante sînt în sec. al XVI-lea orașe ca : București, Tîrgoviște, Buzău, Cîmpulung, Craiova.

Bucureștii ajung în deceniile de mijloc ale veacului să concentreze cel mai mare număr de ramuri meșteșugărești, 10 în total, comparativ cu 6 la Tîrgoviște, Tîrgșor, Argeș și Cîmpulung<sup>55</sup>, avînd în același timp și cel mai mare număr de prăvălii din totalul de 57 existente la data mai sus amintită<sup>56</sup>.

Ridicarea economică a Bucureștilor, precum și presiunea exercitată de Poartă pentru stabilirea capitalei țării cît mai aproape de granița turcească, determină domnia să mute reședința de scaun în cetatea de pe malurile Dîmboviței. Acest

<sup>40</sup> M. Guboglu, *Despre materiale arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria țărilor române*, sec. XV—XIX, în „Revista Arhivelor”, nr. 2, 1966, p. 187.

<sup>50</sup> Sergiu Columbeanu, *Aspecte ale istoriei navigației în România*, în „Studii”, XXV, nr. 4, 1972.

<sup>51</sup> Colectiv, *Istoria medicinei românești*, Ed. medicală, București, 1972, p. 98.

<sup>52</sup> *Ibidem*, p. 99.

<sup>53</sup> *Ibidem*.

<sup>54</sup> Șt. Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească*, în „Studii”, nr. 6, XVI, 1963, p. 1271.

<sup>55</sup> Șt. Olteanu, *Locul și rolul orașului București în contextul producției meșteșugărești în Țara Românească în evul mediu*, în *București. Materiale de istorie și muzeografie*, VIII, 1971, p. 113—114.

<sup>56</sup> Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și al Moldovei a doua jumătate a sec. al XVI-lea și prima jumătate a sec. al XVII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IV, 1960, p. 223.

moment deosebit de important în istoria politică a oraşului se petrece în vremea domniilor lui Mircea Ciobanul (1545—1554 ; 1558—1559), când se trece la ridicarea unui palat într-o nouă tehnică constructivă şi la înălţarea unui lăcaş religios.

Deoarece turcii nu permiteau fortificaţiile de piatră, Bucureştii aveau : „ziduri... din trunchiuri mari de copac înfipte în pământ, unul lângă altul, şi legate între ele prin grinzi de-a curmezişul prinse de acele trunchiuri cu nişte pene lungi şi groase de lemn ; oraşul este podit cu trunchiuri de copaci. Pe acolo trece un râu numit Dîmboviţa...”<sup>57</sup>. Urme ale acestei fortificaţii (parte din palisada oraşului) au fost scoase la iveală în 1972, când s-a găsit un şir de 20 m de stâlpi de lemn.

Săpăturile arheologice efectuate în oraşul Bucureşti au permis, de asemenea, aducerea la lumina zilei a urmelor reşedinţei domneşti construite pe ruinele cetăţii de piatră din vremea lui Vlad Ţepeş. Au fost dezgropate resturile unei pivniţe boltite, despărţită în nave, acoperită cu două bolţi semicilindrice întărite cu arcuri, precum şi resturile unei alte construcţii din aceeaşi perioadă. Palatul era construit din bolovani de riu alternînd cu şiruri de cărămizi, dale de gresie, sistem constructiv ce alcătuia un ansamblu unitar şi estetic. Cărămizile sînt la fel cu cele întrebuiţate la construcţia bisericii Curtea Veche, prezentînd acelaşi profil concav<sup>58</sup>.

Din totalul documentelor emanate din cancelaria voievodală, 70 sînt date în Bucureşti, indicîndu-se şi în acest fel faptul că oraşul devenise cetate de scaun, menţinîndu-se de aici înainte capitala ţării, iar palatul de la Curtea Veche va fi reşedinţa domnului pînă la sfîrşitul sec. al XVII-lea. Alături de el se vor ridica casele boierilor şi ale tîrgoveţilor, prăvăliile negustorilor şi atelierele meşteşugarilor. Centrul ţîrgului era cuprins între curtea domnească, biserica Sf. Gheorghe-Vechi şi a lui Ghiorma banul. Despre întinderea oraşului în această perioadă avem ştiri vagi din hrisovul din 6 septembrie 1636, din vremea lui Matei Basarab, prin care acesta porunceşte menţinerea posesiunilor „orăşenilor mari şi mici“, „pre hotară bătrîne şi semne ce au fost puse de răposatul Mircea Voievod despre Văcăreşti“<sup>59</sup>. Tot această poruncă aminteşte şi de faptul că acelaşi Mircea Voievod pusese şi pietrele de hotar ce încă se vedeau în vremea lui Matei Basarab. Această hotărnicie, prima care ne-a rămas din istoria oraşului, se referea numai la marginile dinspre Văcăreşti. Este de presupus că aceasta era una din direcţiile principale de extindere a oraşului în sec. al XVI-lea<sup>60</sup>. Întinderea palatului domnesc din acea vreme era cuprinsă între Bulevardul 1848 şi riul Dîmboviţa şi între str. Şelari şi Halele Centrale<sup>61</sup>.

Monumentele religioase ale sec. al XVI-lea au un caracter unitar şi original, alcătuiind un stil local bine încheiat<sup>62</sup>.

<sup>57</sup> Colectiv, *Călători străini despre ţările române*, vol. II, p. 426, din relatarea lui P. Lescajopler.

<sup>58</sup> Colectiv, *Bucureştii de odinioară*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1959 ; Colectiv, *Istoria oraşului Bucureşti*, Muzeul oraşului Bucureşti, Bucureşti, 1965 ; Panait I. Panait, *Evoluţia Curţii Vechi în lumina descoperirilor arheologice*, în Bucureşti, VIII, 1971 ; Panait I. Panait, *Palatul de la Curtea Veche în sec. al XVI-lea — comunicare ţinută la sesiunea organizată cu ocazia împlinirii a 80 de ani de la înfiinţarea Comisiei Monumentelor Istorice*, în ziua de 24 ianuarie 1973.

<sup>59</sup> Colectiv, *Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, S.P.C., Muzeul oraşului Bucureşti, Bucureşti, 1960, doc. nr. 1, p. 25.

<sup>60</sup> Colectiv, *Istoria oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1965, p. 104.

<sup>61</sup> N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor din Bucureşti*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1961, p. 26.

<sup>62</sup> N. Ghika Budeşti, *Evoluţia arhitecturii în Muntenia şi Oltenia*, sec. XVI, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice“, XXIII, 1931, fasc. 63—66, p. 14 şi urm.



Dintre construcțiile religioase ale epocii de care ne ocupăm în lucrarea de față, un loc deosebit îl ocupă biserica Curtea Veche din București. În primul rând prin decorarea fațadelor, prin împărțirea lor în fișii alternative de cărămidă aparentă și tencuială. De asemenea, s-a introdus un șir de ocnițe sub cornișe, iar la zidirea soclului și cornișei s-au întrebuițat cărămizi de o fabricație specială avînd un profil concav <sup>63</sup>.

Biserica de la Curtea Veche este însă deosebită de toate celelalte monumente religioase ale secolului, prin întrebuițarea pentru prima dată a contrafortului <sup>64</sup>, element ce va apărea în arhitectura din Țara Românească abia în sec. al XVII-lea. Explicațiile folosirii acestuia pot fi mai multe; ne oprim la două dintre ele: fie este vorba despre o influență moldovenească, dată fiind originea doamnei Chiajna, fiica lui Petru Rareș și soția lui Mircea Ciobanul, ctitorul bisericii <sup>65</sup>, fie, și înclinăm spre această ultimă ipoteză, unii dintre meșterii străini ce se găseau la curtea domnului au mijlocit întrebuițarea acestui element. Să nu uităm că în slujba lui Mircea Ciobanul a venit cioplitorul Luca Italus <sup>66</sup>, care lucrase la Sibiu și la Brașov împreună cu alți meșteri și arhitecți italieni. Locul neobișnuit unde sînt plasați contrafortii, la absidele altarului, arată că aceste elemente tehnice erau puțin cunoscute la noi, iar cel care le-a utilizat nu era un arhitect specializat.

Pisania găsită de I. Mihail la mînăstirea Snagov ne informează că „...Io Petru Voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn Țerii Românești... văzurăm această sfîntă și dumnezeiască biserică precum este... dorirăm și binevoirăm de zugrăvirăm... spre veșnică pomenire pentru sufletele tatălui nostru marele Mircea voievod, Veșnica lui amintire. 7072 (1563), luna lui septemvrie 14” <sup>67</sup>.

Biserica mînăstirii Snagov a fost prefăcută din temelie de Neagoe Basarab, iar apoi reparată de Mircea Ciobanul, care i-a zidit spațiile dintre stîlpii pridvorului <sup>68</sup>. Biserica a fost împodobită cu fresca ce încă se păstrează de către Petru cel Tînăr, fiul domnului și-i reprezintă pe ctitori: Neagoe Basarab și Teodosie deoparte, de cealaltă Mircea, Chiajna și copii lor: Petru, Radu și Mircea. Mircea Ciobanul și Neagoe Basarab țin biserica pe palme <sup>69</sup>.

Pe o bandă ce merge în jurul pridvorului paraclisului bolniței mînăstirii Cozia găsim inscripția următoare: „...așijdera eu robul lui Hristos ieromonahul Maxim maistorul, care am fost învățator, ca să-mi fie spre odihnă” <sup>70</sup>. Să fi fost oare și Dorotei, zugravul schitului Valea, din satul Valea Mînăstirii din împrejurimile Piteștiului, unul dintre discipolii lui „Maxim maistorul”, sau asemenea școli existau pe lîngă mai multe mînăstiri? Oricum, mînăstirea Valea, construită de Radu Paisie în 1534, este zugrăvită de către ieromonahul Dorotei la 1547-1548, în vremea lui Mircea Ciobanul, din porunca lui, și reprezintă unul dintre monumentele caracteristice secolului al XVI-lea <sup>71</sup>.

<sup>63</sup> Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 376.

<sup>64</sup> *Ibidem*.

<sup>65</sup> N. Ghika-Budești, *op. cit.*, p. 14. și urm.

<sup>66</sup> S. Goldenberg, *Italiani și raguzani în viața economică a Transilvaniei în sec. al XVI-lea*, în „*Studii*”, XVI, nr. 3, 1963, p. 605; G. Lăzărescu și N. Stoicescu, *Țările române și Italia pînă la 1600*, Ed. Științifică, București, 1972, p. 203-204.

<sup>67</sup> G. D. Florescu, G. G. Cantacuzino, *Comunicații. Mînăstirea Snagov*, în „*Buletinul Comitetului Monumentelor Istorice*”, XXIV, 1931, fasc. 67, p. 42.

<sup>68</sup> N. Șerbănescu, *Istoria Mînăstirii Snagov*, București, 1944, p. 51-52.

<sup>69</sup> N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, București, 1905, nr. 322, p. 158.

<sup>70</sup> *Ibidem*, nr. 355, p. 174.

<sup>71</sup> Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 376.

Așezat la poalele vârfului Paring, pe apa riului Cheia, s-a ridicat pe vatra altei ctitorii schitul Iezărul (Vilcea) de către Mircea Ciobanul și doamna Chiajna, așa după cum ne informează pisania<sup>72</sup>; aceiași ctitori îi înfîlnim și la mînăstirea Cîrna (Buzău), ridicînd biserica mînăstirii<sup>73</sup>.

În Cîmpulung Mușcel, văduva lui Mircea Ciobanul și fiul său Petru cel Tinăr, voievodul Țării Românești, ridică „sfință și dumnezeiască biserică... de cînd au fost leat 7075“<sup>74</sup>.

Există și numeroase ctitorii ale boierilor din epoca anilor 1545—1559, ctitorii dintre care unele au rămas pînă astăzi, altele au dispărut.

Unul dintre ginerii lui Mircea Ciobanul, logofătul Ivan Noroce<sup>75</sup>, ce ținea pe domnița Stana și în același timp una din figurile remarcabile ale vieții politice ale celei de a doua jumătăți a sec. al XVI-lea, a ridicat biserica din Pitești, cunoscută sub numele de „biserica lui Noroce logofăt“. Coadă, mare vornic, construiește și el o biserică în jurul anului 1546, așa-numita biserică Roșie din Tîrgoviște, astăzi dispărută<sup>76</sup>. Tot în vremea lui Mircea Ciobanul a construit și Dumitru Baba schitul Crucișoara (Dolj), și el dispărut<sup>77</sup>.

Pe o carte din biserica Segarcea (Dolj) s-a găsit scris: „Să se știe cînd s-au găsit leatul sfintei bisearici 1547 ani de la Hristos...“<sup>78</sup>, biserică din care ni se păstrează numai zidul de incintă ce datează din sec. al XVI-lea.

În județul Ilfov se păstrează biserica din comuna Greci, zidită de postelnicul Badea<sup>79</sup>; biserica din Subești făcută la leat 7060 (1551—1552) „de un Oprea i Stanciul Boja“<sup>80</sup>, numele acestor ctitori putîndu-se citi și pe o piatră de mormînt aflată în interiorul bisericii.

Privit prin prisma activității culturale pe care o desfășoară, Mircea Ciobanul ne apare ca un iubitor de frumos ce încurajează dezvoltarea artelor în țara sa. Dă el însuși pildă prin construcțiile pe care le înalță sau prin patronajul asupra tipăriturilor tîrgoviștene; face danii mînăstirilor de la Athos, neuitînd însă să le înzestreze și pe cele din țară, să ridice biserici noi în diferite localități; reface tezaurul domnesc; dezvoltarea învățămîntului atrage după sine mărirea numărului știutorilor de carte.

Personalitatea lui Mircea Ciobanul a influențat istoria Țării Românești pentru o perioadă destul de lungă și „se poate chiar vorbi de aici înainte de o epocă a lui Mircea Ciobanul corespunzînd intervalului 1545—1568“<sup>81</sup>.

<sup>72</sup> A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul Mănăstirii Iezerul*, în „Mitropolia Olteniei“, XIV, nr. 7—9, 1962.

<sup>73</sup> N. A. Constantinescu, *Biserici și mănăstiri din județul Buzău*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice“, XXVII, 1934, p. 189—190.

<sup>74</sup> N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. II, 1908, p. 29, nr. 65.

<sup>75</sup> G. Totoiu, *Rolul logofătului Ivan Noroce în viața politică a țărilor române în a doua jumătate a sec. al XVI-lea*, în „Studii“, XVI, nr. 2, 1963.

<sup>76</sup> N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, vol. II, editată de Mitropolia Olteniei, 1970, p. 645.

<sup>77</sup> *Ibidem*, vol. I., p. 234.

<sup>78</sup> V. Drăghiceanu, *Monumentele Olteniei. Al treilea raport*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice“, XXVII, 1934, fasc. 81, p. 100.

<sup>79</sup> *Ibidem*, XXII, 1929, fasc. 61, p. 138—139.

<sup>80</sup> N. Iorga, *Inscripții...*, vol. II, 1908, nr. 71, p. 30 și nr. 76 p. 31.

<sup>81</sup> St. Andreescu, *La politique de Mircea le Pâtre*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes“, nr. 1, X, 1972, p. 115—122.

**ASPECTS DE LA VIE CULTURELLE-ARTISTIQUE  
DURANT LE RÈGNE DE MIRCEA LE PATRE  
(1545—1554 ; 1558—1559)**

— Résumé —

*Durant le règne de Mircea le Pâtre (1545—1554 ; 1558—1559) la vie culturelle-artistique s'amplifie, les éléments de la culture roumaine devient prépondérants.*

*La typographie de Tîrgoviște recommence à activer sous la conduite du diacre Coresi ; les écritures et les ouvrages imprimés en langue roumaine aquérissent une large circulation, conséquence directe du fait que les écoles devient des institutions où on a accès un plus grand nombre des gens. On constate l'intérêt pour le tracement des routes et la construction des navires qui exigeaient des notions mathématiques et géométriques.*

*D'autres préoccupations comme la médecine, l'usinage artistique des métaux nécessitant la connaissances des éléments de culture, d'art et science se développent aussi.*

*Dans l'architecture les bâtiments dans le style roumain devient plus nombreuses.*

*Aussi sur la voie culturelle les relations avec la Transylvanie continnuent d'être étroits, la cour du prince en y emportent d'objets de luxe et le papier nécessaire pour la typographie de Tîrgoviște.*

*Toutes ces données nous mènent à affirmer que dans la culture aussi, le règne de Mircea le Pâtre représente une „époque“ dans l'histoire du moyen âge roumain.*